

Euroopan parlamentti, ylikansallinen kulttuurinen muisti ja holokausti

Abstrakti

Tässä artikkelissa tutkin, miten ja miksi holokaustista tuli ylikansallisen ja yleiseurooppalaisen muistipolitiikan keskeinen opinkappale. Holokaustin kulttuurisen muistin kehitymisprosessia tulkitseen Jan Assmannin kulttuurisen muistin viitekehyksen avulla. Tavoitteenani on soveltaa Assmannin teoreettista kehystä käytännön muistipolitiikan tutkimiseen. Keskeisen lähdeaineiston muodostavat Euroopan parlamentin (EP) asiakirjat. Tekstin ensimmäinen osio avaa Euroopan yhdentymisen konteksteja, erityisesti sitä, miten "identiteettinen yhentyminen" nousi integraatiopolitiikassa yhtä merkittävämpään osaan 1990-luvulta alkaen ja miksi holokausti sai niin korostuneen roolin identiteettien muokkauksessa. Toinen osio avaa Assmannin kulttuurisen muistin näkökulmasta, miten ja miksi EP instrumentalisoi holokaustin muistipolitiikkansa ytimeen.

Ajatus yhdestä kansallisvaltioiden rajat ylittävästä eurooppalaisesta unionista on vanha.¹ Pitkästä yhteisestä historiasta huolimatta vasta toisen maailmansodan jälkeen Euroopassa alkoi kehitys, joka johti ensin yhteisten instituutioiden syntyyn ja niiden vanavedessä myös yhteisen eurooppalaisen arvoyhteisön muovautumiseen. Nykymuotoista eurooppalaista arvoyhteisöä ja eurooppalaista identiteettiä alettiin ensimmäisen kerran tarkoituksellisesti korostaa 1970-luvulla, mutta varsinaisesti siihen ryhdyttiin poliittisessa päätöksenteossa panostamaan kylmän sodan jälkeen 1990-luvulla, koska nopeasti laajeneva integraatio kaipasi yhteisten instituutioiden rinnalle myös yhteisen arvomaailman ja yllirajaisen eurooppalaisen identiteetin.

Yksi identiteetin ja yhteisten arvojen rakennuspallo on yhteiseksi koettu ja yhdessä jaettu historia tai historiakulttuuri, jota ilmentävät sellaiset käsitteet kuin "kollektiivinen muisti" tai "kulttuurinen muisti". Tässä artikkelissa tarkastelen, miten toisen maailmansodan aikaisesta juutalaisten kansanmurhasta, holokaustista, muovautui Euroopan muistikulttuurin ydin. Työni

keskeinen argumentti on, että Euroopan Parlamentti (EP) valjasti holokaustin ylikansallisen ja ylirajaisen eurooppalaisen identiteetin keskeisimmäksi rakennuspalaseksi kylmän sodan jälkeen. Heti toisen maailmansodan jälkeen kylmän sodan aikana korostunut uusi eurooppalainen rauhanprojekti kanavoitui instituutioiden kehittämiseen. Toisin sanoen instituutiot olivat rauhan tae. Kylmän sodan jälkeen alkaneen itälaajenemisen myötä rauhanprojekti kanavoitiin yritykseen rakentaa jaettu eurooppalainen identiteetti. Toisin sanoen yhteiseksi koettu eurooppalainen identiteetti olisi rauhan tae. Sitä, miten holokaustin ylikansallinen muisti institutionalisoitui, tulkitsen Jan Assmannin kulttuurisen muistin teoriaa soveltaen. Tarkasteluni osoittaa, että muistipolitiikkaa ja integraatiohistoriaa on mahdotonta erottaa toisistaan. Kontribuutioni Assmannin kulttuurista muistia koskevaan laajaan tutkimukseen on ensisijaisesti se, että tarkastelen kulttuurista muistia pragmaattisena historialliseen kontekstiin sidottuna tapahtumaketjuna, en niinkään teoreettisena tutkimusasetelmana.

EU:n virallista muistipolitiikkaa ja kulttuurisen muistin ilmentymistä analysoin Euroopan Parlamentin tuottamista aineistoista – lähinnä EP:n julkilausumista (*resolutions*) ja istuntojen virallisista pöytäkirjoista, joita EP julkaisee nimellä *Euroopan yhteisöjen virallinen lehti* (EYVL; Official Journal of the European Communities). Asiakirjat ovat vapaasti saatavilla digitaalisesti EUR-Lex-portaalin kautta. Holokaustin muistipolitiikkaa käsittelevä aineisto on haettu kahdella tapaa. Ensiksi käytin hakusanaa ”Holocaust”. Haun tuloksista valikoin systemaattiseen analyysiin muistipolitiikkaan liittyvät dokumentit. Toiseksi analysoin EP:n muistipolitiikkaa käsitteleviä päätöksiä, asetuksia ja julkilausumia.²

Metodista lähestymistapaani ohjaa kriittinen diskurssianalyysi, jossa kieltä – tässä tapauksessa EP:n julkilausumia ja virallisiin pöytäkirjoihin merkityjä keskusteluja – tulkitaan keskustelun sosiaalisesta kontekstista käsin ja tiedon konstruktioivinen luonne huomioiden. Toisin sanoen puheet ja painetut tekstit eivät ainoastaan kerro ilmiöstä, vaan niillä rakennetaan puheena olevat aiheet.³ Norman Faircloughin mukaan kriittisessä diskurssianalyysissä on erotettavissa monta eri funktiota (’ideationaalinen’, ’interpersonaalinen’ ja ’tekstuaalinen’). Tässä tutkimuksessa analyysi rajoittuu lähinnä ideationaaliseen funktioon, joka keskittyy tietyn sosiaalisen käytännön tai tapahtuman representointiin ja kontekstualisointiin.⁴ Koska työn tavoitteena on tarkastella holokaustin käyttöä identiteetin rakennusvälineenä, on olennaista pa-

neutua juuri representaatioiden selvittämiseen ja tapoihin, joilla näitä representaatioita luotiin tietyssä ajassa ja paikassa.

Euroopan yhdentymisen kaksi linjaa

Toisen maailmansodan jälkeisen Euroopan integraatiokehityksen voi jakaa kahteen suureen päälinjaan: rakenteelliseen sekä aatteelliseen integraatioon. Rakenteellisen yhdentymisen ytimessä on nimensä mukaisesti ollut eurooppalaisten instituutioiden rakentaminen ja sitä kautta ”eurooppalaisuuden” tuottaminen näiden instituutioiden kautta, joihin lasketaan mm. Euroopan unionin tuomioistuin (1952), Euroopan parlamentti (1952), Euroopan komissio (1958), Euroopan unionin neuvosto (1967) ja Euroopan keskuspankki (1998). Vaikka institutionaalinen kehitys on yhä edelleen jatkuva prosessi, sen päälinjat vakiintuivat viimeistään vuosituhaten vaihteessa, kun 11 maata teki päätöksen siirtyä eurovaluuttaan. Vuoteen 2002 mennessä rakenteellinen integraatio oli saavuttanut käytännössä kaikki muut keskeiset tavoitteet paitsi yhteisen perustuslain ja valtioliiton johtajan.⁵

Integraatiokehityksen aatteellinen ja identiteettien yhentyminen nousi EU-politiikan keskiöön kylmän sodan jälkeen, kun integraatioprosessi ulottui entisiin sosialistimaihin, kuten Puolaan, Tšekkeihin ja Unkariin. Mitä ”valmiimmaksi” instituutiot muotoutuivat, sitä enemmän huomio kiinnittyi aatteelliseen ja identiteettien yhdentymiseen. Ainoastaan yhteisiksi koettu arvo- ja ajatusmaailma sekä poliittinen kulttuuri voivat pitkällä aikavälillä taata instituutioiden vakauden ja jatkuvuuden. Kuten Lothar Probst on kirjoittanut, yhteisen poliittisen kulttuurin synty on enemmän kuin yleismaailmallisten abstraktien tai teoreettisten periaatteiden hyväksymistä. Poliittisen kulttuurin synty vaatii myös sen, että yhteisö ottaa omakseen suuren kertomuksen, tarinan, joka luo yhteistä identiteettiä.⁶

Toisen maailmansodan jälkeen institutionaalisen linjan ytimen muodostivat taloudellisen integraation tarpeista nousseet rakenteelliset ratkaisut. Aatteellisena kimmokkeena toimi taloudellisen vakauden merkitys rauhan takaajana, ei niinkään yhteinen menneisyys tai yhteisesti jaettu identiteetti. Toki historia ja historian opetukset olivat vahvasti läsnä vuonna 1948 perustetun OEEC-järjestön agendalla. Itse järjestön tehtävä oli ohjata USA:n myöntämän Marshall-avun rahavirtoja ja sitä kautta vahvistaa (Länsi-)Euroopan alueellista koheesiota. Toukokuussa 1950 Ranskan silloinen ulkoministeri

Robert Schuman julisti, että Ranska yhdessä Saksan kanssa otti ensimmäisiä ratkaisevia askeleita Euroopan rakentamisessa. Prosessista oli syntyvä uusi vakaa ja yhtenäinen Eurooppa.⁷

Institutionaalinen kehitys säilyi integraatiopolitiikan tärkeimpänä mallina aina 1990-luvulle asti. Esimerkiksi kun Euroopan yhtenäisasiakirja (SEA) luotiin vuonna 1986, yhdentymisen keskeiset tavoitteet olivat yhä edelleen täysin funktionaalisia kiteytyen kahteen aiheeseen: sisämarkkinoihin ja yhtenäisvaluuttaan. ”Eurooppalainen identiteetti” ja ”eurooppalainen perintö” olivat toisarvoisia. Nämä askeleet kohti Euroopan Unionia – olivatpa kyseessä siis yhtenäismarkkinat, maatalous- tai atomipolitiikan koordinointi – olivat teknillisiä ratkaisuja spesifeihin ongelmiin, eivätkä sinällään vaatineet identiteettipoliittisia toimenpiteitä.

Vaikka eurooppalaisen arvomaailman institutionalisoiminen oli alkanut lähes samaan aikaan kuin integraation keskeisten instituutioiden rakentaminen, se eli kuitenkin eräänlaista varjoelämää. Strasbourgissa sijaitsevan Euroopan neuvoston (*Council of Europe*) perusti vuonna 1949 kymmenen valtiota, mutta kylmän sodan jakamassa Euroopassa ja vailla todellista poliittista voimaa neuvostosta muodostui lähinnä läntisten demokratioiden keskustelufoorumi.⁸ Kuten Tony Judt on lakonisesti todennut, ”neuvostolla ei ollut valtaa saati auktoriteettia; ei oikeudellista, lakiasäättävää tai toimeenpanevaa statusta. Delegaatiot eivät edustaneet ketään. Sen tärkein ominaisuus oli olemassaolo.”⁹

Tarkoituksenmukainen identiteettipoliittinen ajatus ”Eurooppa arvoyhteisönä” alkoi kehittyä 1970-luvulla. Tuolloin institutionaalinen kehitys oli ajautumassa voimakkaaseen vastatuuleen, jota kuvasi saksalaisen taloustieteilijän Herbert Gierschin lanseeraama neologismi ”euroskleroosi.” Tätä rappeumaa vasten alkoi hiljalleen muodostua ”eurooppalaisen identiteetin” käsite, joka oli lanseerattu vuonna 1973 Euroopan Yhteisön Kööpenhaminan huippukokouksessa. Kööpenhaminassa annettiin niin kutsuttu ”eurooppalaisen identiteetin julkilausuma” (*Declaration on European Identity*):

Jakamalla [...] samat asenteet elämään, jotka perustuvat päätökseen rakentaa yksilön tarpeita vastaava yhteiskunta, [Yhteisön] jäsenvaltiot] ovat päättäneet puolustaa edustuksellisen demokratian, oikeusvaltion, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden [...] ja ihmisoikeuksien periaatteita. Kaikki nämä ovat Eurooppalaisen Identiteetin perustavanlaatuisia osia.¹⁰

Euroopan Parlamentin politiikkaan ilmestyi tällöin myös yhteinen eurooppalainen menneisyys, mutta "historian" tai "kokemuksen" sijaan se keskityi ensisijaisesti eurooppalaiseen kulttuuriperintöön (*cultural heritage*), jota edustivat muun muassa eurooppalainen taide, arkkitehtuuri ja kirjallisuus.¹¹

Euroopan yhdentymisen syntymyytit

Hannah Arendt, yksi 1900-luvun merkittävimmistä yhteiskuntateoreetikoista ja poliittisen filosofian tutkijoista, kirjoitti teoksessaan *On Revolution* (1963), että syntyessään perustuslaki tarvitsee taustalleen yhteisen kulttuurin ja identiteetin, jonka legitimointi puolestaan vaatii "uutta alkua" korostavia "syntymyyttejä".¹² Heti toisen maailmansodan jälkeen uuden eurooppalaisuuden syntymyytti, arendtilaisittain "Novus Ordo Saeclorum" (ajan uusi järjestys), viittasi Eurooppaan rauhan työssijana. Hitlerin Saksan kukistuminen, "Euroopan nollahetki", merkitsi alkupistettä uudelle ajalle, joka murtui 1990-luvulla.

Tony Judtin mukaan tämä eurooppalaisuuden myytti synnytetettiin kahdesta syystä. Se ensinnäkin palveli tiettyä poliittista tarkoitusta. Sodan jälkeen erityisesti natsimiehityksen alla olleet (länsi)eurooppalaiset yhteiskunnat olivat kaikilla tasoilla rikki revittyjä, joten heti sodan jälkeen näillä yhteiskunnilla – esimerkiksi Ranskalla, Belgiassa, Alankomailla – oli akuutti tarve palauttaa edes sosiaalisen koheesion mielikuva, rakentaa yhteiskunnallinen luottamus uudelleen ja legitimoida uudet vallanpitäjät tilanteessa, jossa totalitaarinen järjestelmä oli murentanut kansalaisluottamuksen, julkisen moraalin ja paikoin kaikki sivistyneen toiminnan muodot. Sankarillinen antifasistinen taistelu ja uhrautuminen olivat poliittisesti välttämättömiä jälleenrakennuksen retorisia pykäläiä.

Toisekseen erityisesti Itä-Euroopassa kommunisteilla oli auktoriteettinsa vakiinnuttamiseksi välttämätön tarve rakentaa myytti omasta sankarillisesta toiminnastaan. Toisen maailmansodan päätyttyä ja puna-armeijan käytännössä ryöstettyä ja raiskattua tiensä läpi itäisen Euroopan sankarilliseen kommunistimyyttiin uskoi 1940-luvun lopulla vain harva. Mutta sitä mukaa kun kommunistien ote lujittui Itä-Saksassa, Tšekkoslovakiassa, Unkarissa ja Puolassa, eikä todellisia poliittisia vaihtoehtoja enää ollut, myytin kieltäminen oli hyödytöntä ja näin se juurtui hiljalleen.¹³

Kaikilla myynteillä on myös tietoisesti sivuutettu puolensa. Sekä Länsi- että Itä-Euroopan kohdalla se tarkoitti paikallisten asukkaiden laajaa ja

usein varsin myötämielistä suhtautumista kansallissosialismiin yleisesti ja juutalaisvainoihin erityisesti. Lisäksi Itä-Euroopassa niin Stalinin kuin kotimaan kommunistien rikoksista vaikeneminen loi lisäkerroksen jo valmiiksi monisäikeiseen narratiiviin. Yhteistä niin Itä- kuin Länsi-Euroopan myyteille oli kuitenkin Dan Stonen nimeämä ”antifasistinen konsensus”. Kautta Euroopan, ja riippumatta hegemonisista poliittisista ideologioista, kansalliset narratiivit eivät ainoastaan korostaneet, vaan ylpeilivät sillä, miten Hitlerin Saksa ja fasismi lyötiin ja toinen maailmansota voitettiin. Samalla kuitenkin ajanjakson synkeimmät kansalliset traumat ja kipupisteet, kuten osallistuminen holokaustin toteuttamiseen sivuutettiin.¹⁴

Kylmän sodan päättyminen ja Berliinin muurin murtuminen mursivat antifasistisen konsensuksen peruspilarit. Erityisesti Saksojen yhdistyminen osoitti sodan jälkeisen syntymyytin teennäisyyden, kun Euroopan johtajien huoli yhdestä voimakkaasta Saksasta pulpahti jälleen pintaan. Ironista integraatiomyytin taustalla oli se, että (Länsi-)Euroopan ulkopuoliset voimat – erityisesti Yhdysvallat ja savijaloilla horjuva Neuvostoliitto – olivat keskeisessä asemassa ajamassa Euroopan yhdentymistä, kun sen sijaan ”rauhan kertomusta” ylläpitäneen eurooppalaisen eliitin keskuudessa vanhat pelot ja historian taakka nousivat esiin – yhteinen ja jaettu eurooppalainen identiteetti oli kylmän sodan päättyessä kaukana arkitodellisuudesta. Vaikka integraatioretoriikan keskiön oli vuosikymmenten ajan muodostanut Saksan ja Ranskan välinen yhteisymmärrys, erityisesti Ranskan presidentti François Mitterrand yritti vesittää Saksojen yhdistymisen. Taustatukea hän sai Ison-Britannian pääministeriltä Margaret Thatcherilta.¹⁵

Vuosien 1989–1991 vanavedessä oli ilmeistä, että Eurooppa tarvitsi uudenlaisen syntymyytin, joka heijastaisi nopeasti muuttunutta poliittista ilmastoa. Vuonna 1992 solmittu Maastrichtin sopimus oli aloittanut viimeisimmän syvän institutionaalisen integraatiovaiheen synnyttäen Euroopan Unionin, jonka rakenteellisessa ytimessä olivat suunnitelmat Euroopan rahaliiton (EMU) perustamisesta, Euroopan keskuspankin luomisesta sekä yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan rakentamisesta.¹⁶ Rakenteellisen integraation karistellessa 1970-luvun ”skleroosipölyt” helmoistaan nousi kysymys yhteisestä eurooppalaisesta identiteetistä, yhteisistä kokemuksista ja yhteisestä historiasta esille. Oli ilmeistä, että uusi, vuosien 1989–1991 myllerryksen seurauksena syntynyt Eurooppa tarvitsi ”uutta alkua” korostavan narratiivin. Uuden arvopohjan rakentaminen vaati yhä edelleen menneisyyteen katsomista, mutta ”rauhan” sijaan ihmisoikeuksien ja rasismien tarjoa-

mat historian opetukset korostivat kylmän sodan jälkeisessä muuttuneessa tilanteessa ”uutta alkua” huomattavasti voimakkaammin kuin hiljalleen haalistunut rauhan retoriikka.¹⁷

Arendtin ”uutta alkua” korostavan syntymyytin ajatukseen holokausti is-tui hyvin: tragedia oli koskettanut tavalla tai toisella koko Eurooppaa, itää ja länttä, etelää ja pohjoista. Tässä tilanteessa uutta alkua alleviivasi myös holo-kaustin hirveys: se, mitä oli tapahtunut, kuului menneisyyteen. Sitä oli syytä muistaa, jotta niin ei tapahtuisi uudelleen. Kun ”me” muistelemme historian hirveyttä, me korostamme, että ”meidän aikamme” on erilainen.¹⁸ Katkos yhtäältä nykyhetken ja tulevaisuuden, demokratian ja ihmisoikeuksien sekä toisaalta menneisyyden rikosten välillä oli osoitettavissa vetoamalla holo-kaustiin. Kuten Tony Judt vuonna 2005 painokkaasti kirjoitti, kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa holokaustia ei ainoastaan tarkasteltu synkkänä his-toriallisena episodina, vaan siitä tuli metahistoriallinen käsite, ”määritelmä ja vakuus maanosan uudelleen synnytetystä humanisuudesta.”¹⁹ Euroopan Unioniin pyrkiville Itä- Euroopan maille myös asetettiin vaatimus tehdä tiliä holokaustin suhteen: ”Holocaust recognition is our contemporary European entry ticket.”²⁰ Holokaustin valjastaminen eurooppalaisen kulttuurisen muis-tin keppihevoseksi oli alkanut jo 1980-luvulla ja kulminoitui 2000-luvun en-simmäisellä vuosikymmenellä. Mutta miten kulttuurinen muisti toimii, ja mi-ten se näyttäytyy holokaustin muistipolitiikan historiallisessa kontekstissa?

Mitä on kulttuurinen muisti?

Jan Assmannin muistiteorian mukaan muisti jakautuu kahteen osaan: kom-munikatiiviseen ja kulttuuriseen muistiin.²¹ Kommunikatiivinen muisti eroaa kulttuurisesta siten, että se on arkipäiväistä, henkilökohtaista ja pieniin ryh-miin (esim. sukuun) pohjautuvaa kun taas kulttuurinen muisti on arkipäivän yläpuolella. Kulttuurisella muistilla on ”kiinteät pisteet”, jotka eivät muutu ajan muuttuessa, vaikkakin niihin ladatut merkitykset voivat muuttua. Näitä kiinteitä pisteitä edustavat erityisesti menneisyyden tärkeät tai kohtalokkaat tapahtumat, joiden muistoa vaalitaan kulttuurisin muodoin kuten tekstein, rituaalein ja muistomerkein. Toisin kuin kommunikatiivisessa muistissa, kulttuurinen muisti velvoittaa myös ”retrospektiiviseen muisteluun” (*retrospektive Besonnenheit*). Holokaustin virallistettu vuosittainen muistopäivä (27. tammikuuta), holokaustimuseot, monumentit ja muistomerkit, kirjoitukset,

elokuvat, näytelmät ja tuhoamisleirit edustavat kaikki kulttuurisen muistin elementtejä, joihin on ladattu vahva retrospektiivisen muistelun velvoite.

Holokaustitutkijoiden mukaan siirtymä holokaustin kommunikatiivisesta muistista kulttuuriseksi muistiksi tapahtui 1960- ja 70-lukujen aikana, jolloin holokaustin muistelu ja aiheesta keskustelu alkoi siirtyä selviytyjien yksityisistä piireistä julkisuuteen. Eräs merkittävimmistä siirtymän katalyyteistä oli Adolf Eichmannin televisioitu oikeudenkäynti vuonna 1961.²² Tässä artikkelin jälkimmäisessä osassa keskitytään erityisesti kulttuuriseen muistiin.

Assmannin kulttuurisen muistin teorian ydin on kolmen eri navan liittäminen yhteen. Nämä navat ovat *muisti* (eli ”nykyhetkellistetty” menneisyys); *kulttuuri* (mm. yllä mainitut muistomerkit, rituaalit, tekstit); ja *yhteiskunta* (society). Assmann ei mainitse mitään ylikansallisesta tai monikansallisesta yhteiskunnasta, jota tässä tutkimuskohteena oleva EU – tai EP – edustaa, mutta silti Assmannin kehystä voi tarkastella ylikansallisen muistin näkökulmasta, ei vähiten siksi, että muistikulttuurit ovat paitsi kansallisia, myös yli- ja poikkikansallisia.²³

Eri maiden kansalliset historiakulttuurit ovat luonnollisesti erilaisia, mutta samaa voisi sanoa yhdessä kansallisvaltiossa esiintyvistä keskenään kilpailevista muistikulttuureista. Esimerkiksi se, miten 2020-luvulla vaikkapa Puolan liberaalit muistavat toista maailmansotaa ja holokaustia ja miten Puolan nationalistit kansalliskonservatiivisen Laki ja Oikeus -puolueen johdolla käsittelevät samoja teemoja, poikkeavat toisistaan täysin.²⁴ Samalla voidaan kuitenkin todeta, että nämä erilaiset kehukset paikantuvat useisiin eri konteksteihin ylittäen kansallisvaltioiden rajat ja historiakulttuurit: puolalaisten liberaalien muistin kehys on varmasti lähempänä suomalaisten liberaalien kehystä kuin oman maansa kansalliskonservatiivien. Samaan aikaan taas puolalaisten nationalistien kehys on lähempänä suomalaisten oikeistopopulistien muistin kehystä, joten muistin rajaaminen ainoastaan kansalliseksi kokemukseksi tyypistäisi ilmiön perusteettomasti.

Euroopan Parlamentin muistipoliittisia debatteja tutkinut Philippe Perchoc on argumentoinut, että poliittiset ideologiat ja parlamentin ryhmitymät ovat usein huomattavasti merkittävämmät kuin pelkistetyt kansalliset tai maantieteelliset itä-länsi-jakaumat.²⁵ Teoreettisessa mielessä siis se, että Assmann ei kiinnitä erityistä huomiota ylikansalliseen muistiin, ei ole ongelma. Kulttuurinen muisti on aina kamppailun ja määrittelyn kohde, mutta kontekstista riippuen kamppailijat ja määrittelijät vaihtuvat.

Assmannin kulttuurisen muistin teoria rakentuu kuudelle ominaispiirteelle. Assmannin mukaan nämä kulttuurisen muistin ominaispiirteet ovat:

1. identiteetin tiivistäminen (*concretion of identity*)
2. kyky muotoilla uudelleen tai uudelleen tulkita (*capacity to reconstruct*)
3. muodostuminen (*formation*)
4. organisoituminen (*organization*)
5. velvollisuus tai vaatimus (*obligation*)
6. refleksiivisyys (*reflexivity*)

Vaikka ominaispiirteitä on tyyppillisesti tarkasteltu teoreettiselta tasolta, on viitekehys myös pragmaattinen, sillä sen avulla voi tarkastella kulttuurisen muistin mekanismeja käytännön tasolla – tässä tapauksessa holokaustin paikkaa ylikansallisessa eurooppalaisessa muistikehyksessä.

Assmann ei suoraan esitä, että teoria etenisi kronologisesti tai aikasidonnaisesti siten, että edellinen kohta olisi vaatimus seuraavan toteutumislle. Esimerkiksi voisimme ajatella, että ”muodostuminen” (kohta 3) voisi olla kaiken kivijalka ja siten kulttuurisen muistin ensimmäinen ominaispiirre. Toisaalta muistin muodostumisen lähtökohtana on usein laajempi sosiaalinen tarve identiteetin rakentamiselle, mitä on tarkasteltu yllä. Oleellista mallissa on, että se auttaa ymmärtämään, miten kulttuurinen muisti eroaa kommunikatiivisesta muistista. Tässä suhteessa mallilla näyttäisi olevan historiallinen aikaulottuvuus, sillä yksi ominaispiirre tyyppillisesti vahvistaa toista, vaikka käytännössä nämä ominaispiirteet ovat limittäin, kuten alempana huomaamme.

Kulttuurisen muistin synonyymina voisi olla ”kollektiivinen muisti”, jossa Paul Connertonin mukaan korostuu muistin sosiaalinen luonne.²⁶ Nämä kaksi samankaltaista (ja myös samoihin aikoihin syntynyttä) muistikäsitettä täydentävät toisiaan, sillä molemmissa korostuu muistin konstruktiivinen luonne. Silti Assmann kiinnittää enemmän huomiota muistin tekstuaalisiin muotoihin ja niiden muovautumiseen osaksi kulttuurista muistia erinäisten kulttuuristen prosessien kautta. Assmannin kulttuurisen muistin teoriaa onkin kritisoitu lähinnä sen keskittymisestä muistin tekstuaaliseen ulottuvuuteen. Connertonin fokus on Assmannia laajempi muistin sosiaalinen kenttä, jossa myös ei-tekstuaaliset käytännöt ja rituaalit saavat enemmän huomiota.

Yllä esitetystä kritiikistä huolimatta Assmannin muistikehyksen soveltaminen kulttuurisen muistin rakentumiseen on hedelmällistä, etenkin koska

kehys on hyvin prosessimainen ja siten käytännönläheinen. Lisäksi siihen sisältyvä ”refleksiivisyyden vaatimus” luo tilan jatkuville uudelleen tulkinnoille. Loppujen lopuksi se, miten Assmannin kuvaama kulttuurisen muistin kehittyminen tapahtuu, on aina sidoksissa historiallisiin konteksteihin ja teoreettisen mallin ulkopuolelta tuleviin tekijöihin.

(1) Identiteetin tiivistäminen: Rasismien vastaisuudesta juutalaisten kansanmurhaan

Assmannin mukaan kommunikatiivinen muisti alkaa muuttua kulttuuriseksi muistiksi ”identiteetin tiivistämisen” kautta. Ryhmän tietoisuus omasta erityisyydestään muovautuu ja sitä muovataan, kun kulttuurisen muistin elementtejä aletaan tietoisesti säilyttää. Prosessin alkupisteeksi Assmann on määrittänyt julkilausumat, jotka ovat identiteettipoliittisia, joko positiivisia, kuten ”me edustamme tätä” tai negatiivisia, kuten ”olemme tätä vastaan”. Ei ole sattumaa, että holokausti nousi hiljalleen 1980-luvun lopulla eurooppalaiseen identiteettipoliittikkaan. Euroopan yhteisön aikaisempi retoriikka oli vedonnut rauhan rakentamiseen ja suvaitsevaisuuteen. 1980-luvulle tultaessa kulttuurisesti yhä moninaisempaa Eurooppaa leimasi kasvava muukalaisvihamielisyys, rasismi ja antisemitismi.

Ensimmäisen kerran holokausti esiintyi EP:n julkilausumassa syyskuussa 1987, kun se otti kantaa ranskalaisten nationalistisen ja populistipuolueen toimintaan. Ranskassa oli tuolloin syntynyt historiapoliittinen vääntö, kun silloinen (ääri)oikeistolaisen Kansallisen liittouman (*Rassemblement national*) johtaja Jean-Marie Le Pen oli kommentoinut holokaustia ranskalaisen RTL radiokanavan poliittisessa keskusteluohjelmassa. Le Pen oli todennut, että holokausti ja kaasukammiot olivat ”vain pelkkä yksityiskohta toisen maailmansodan historiassa.”²⁷ Lausunnon taustalla oli maassa juuri päätynyt, tunteita kumentanut oikeudenkäynti ”Lyonin teurastajana” tunnettua, sota-aikana Lyonin Gestapon päällikkönä (1942–1944) toiminutta Klaus Barbieta vastaan. Toukokuussa 1987 oikeudenkäynti poikkeuksellisesti televisioitiin sen ”historiallisesta merkittävydestä” johtuen. Heinäkuussa 1987 tuomioistuin totesi 74-vuotiaan Barbien syylliseksi useimpiin syytekirjelmän kohtiin.²⁸ Le Pen oli RTL:n ohjelmassa kritisoinut juuri holokaustilla elämöimistä, kun Ranskassa oli paljon muitakin aiheita käsiteltävänä.

EP otti lausunnossaan vahvasti kantaa Jean-Marie Le Penin esittämiin holokaustia käsitteleviin kohtiin, mutta Klaus Barbien oikeudenkäynnin yhtä merkittävät sisäpoliittiset ja ihmisoikeudelliset kiistat, kuten lain suoja ranskalaisten Algeriassa suorittamia rikoksia vastaan, eivät EP:ssä nousseet esille.²⁹ Sen sijaan EP:n lausuman mukaan instituutio oli ”päättäväinen, että holokaustin muistoja ei koskaan tulla unohtamaan; hylkää ns. revisionistihistorioitsijoiden pseudotieteelliset teoriat; hylkää täysin Jean-Marie Le Penin esittämät näkemykset”.³⁰ EP:n julkilausumassa ilmenee Assmannin mainitsema ”identiteetin tiivistäminen”, kun siinä vakuutellaan, että ”me” eli Euroopan yhteisö ei tule unohtamaan holokaustin muistoja. Toisaalta siinä oli myös identiteetin erottava ulottuvuus: Le Penin tai niin sanottujen revisionistihistorioitsijoiden näkemykset eivät edustaneet eurooppalaista arvo maailmaa, ja niistä sanouduttiin vahvasti irti.³¹

1980- ja 1990-luvulla länsieurooppalaisissa yhteiskunnissa julkisuuteen noussut holokaustin kieltäminen oli teema, joka varsinkin 1990-luvulla alkoi esiintyä EP:n lausumissa.³² Euroopassa noussut rasismi ja holokaustin kieltäminen kuuluivatkin kiinteästi yhteen. Vuonna 1994 EP:n päätöslauselma rasismista ja muukalaisvihamielisyydestä vaati, että holokaustin kieltämisen tulisi olla yhteisön tasolla rangaistava teko. Samalla se kehotti jäsenmaitaan säätämään lakeja rasistisia toimia ja holokaustin kieltämistä vastaan.³³ Assmannin teoriassa tämä identiteetin tiivistäminen tapahtuu ”horisonttien muovaamisella”, jota EP:n kehoitus lainsäädäntötyöhön edusti. Tämä horisontin muovaaminen – termi oli lainattu filosofi Friedrich Nietzscheltä – puolestaan johtaa seuraavaan osa-alueeseen eli kykyyn muotoilla uudelleen ja uudelleen tulkita.

(2) Kyky muotoilla uudelleen tai uudelleen tulkita

Toisen maailmansodan päättyminen ja Auschwitzin vapauttamisen 50-vuotismuiston seremoniat vuonna 1995 loivat otollisen alustan holokaustin uudelleentulkinnalle Euroopassa. Kesällä 1995 EP julkaisi kansanmurhan muistopäivää käsittelevän päätöslauselman, jossa todettiin muun muassa:

Länsi-Euroopassa vuodesta 1945 lähtien vallinnut rauha voi säilyä vain, jos natsien juutalaisten ja mustalaisten kansanmurhaan, miljoonien muiden joukkomur-

haan ja toiseen maailmansotaan johtanutta totalitaristista ja rasistista ideologiaa estetään levittämästä turmiollista vaikutustaan.³⁴

Oleellista lausunnossa oli se, että rasistien ja holokaustin kieltäjien katsottiin vaarantavan eurooppalaisen rauhanaatteen – eli yhden eurooppalaisen identiteetin tukipilareista. Ajatuskulku poikkeaa 1950-, 1960- ja 1970-luvun narratiiveista. Assmann ei kehittelemässään viitekehyksessä mainitse kasvatuksen tai kouluopetuksen roolia kulttuurisen muistin prosesseissa, mutta on ilmeistä, että kouluopetuksella on tärkeä rooli nimenomaan kulttuurisen muistin rakentumisessa. Se, mihin kohtaan kouluopetuksen voisi sijoittaa Assmannin mallissa, jää avoimeksi, mutta kuten alempana huomataan, hyvä paikka olisi muistin ”organisoitumisessa”.

Uudelleen tulkinnassa on Assmannin mukaan oleellista, että se on kiinnittynyt sen hetkiseen aikaan. Uudelleentulkinta voi olla kriittistä, mukautettua, transformaalista tai säilyttävää, mutta oleellista on, että historialliset tapahtumat kiinnittyvät tässä ja nyt-tilanteeseen. Assmannin mukaan kulttuurinen muisti esiintyy kahdella tasolla. Ensimmäinen näistä on ”arkistojen horisontti”, jossa pitkän ajan kuluessa historiatietoisuuteen vakiintuneet tekstit, kuvat ja toimintasäännöt ovat muokanneet menneisyyden ”totaalihorisontin”, eli kattavan näkemyksen sen suhteen, mistä menneisyys muodostuu. Toinen taso on ”tämä hetki” (*mode of actuality*), jossa juuri sillä hetkellä eletävä ja koettava aikalaiskonteksti synnyttää oman merkityksensä historialliselle tapahtumalle.³⁵

Ensimmäinen vaihe toteutui 1990-luvun Euroopassa siten, että jo 1970-luvun lopulta holokausti oli alkanut voimalla ilmaantua julkisuuteen teksteinä, kuvina ja debatteina muodostaen Assmannin ”totaalihorisontin.” Vuosia 1960–1978 leimaa ”käännekohta”.³⁶ Erityisesti Adolf Eichmannin oikeudenkäynti Jerusalemissa oli aikansa merkittävin mediaspektaakkelia, joka nosti juutalaisten systemaattisen joukkotuhoamisen laajan julkisen keskustelun kohteeksi. Tähän ajankohtaan sijoittui myös holokaustin nousu suosituksi historiantutkimuksen kohteeksi.³⁷ Yhteiskuntapolitiikassa puolestaan sodan jälkeen syntyneet 1960–70-lukujen nuoret nostivat natsien rikokset ja ”isien teot” tikunnokkaan.³⁸ Kolmas vaihe, holokaustin ”amerikkalaistaminen” alkoi vuonna 1978. Kimmokkeena oli myös Suomessa laajaa huomiota saanut amerikkalainen TV-sarja ”Polttouhrit” (*Holocaust*), joka kertoi fiktiivisestä saksalaisperheestä sodan aikana ja siitä, miten saksalaiset hiljalleen radikalisoituivat kansanmurhan toteuttajiksi. Amerikkalaistamisen keskeinen

tekijä oli holokaustin viihteellistäminen, joka huipentui Steven Spielbergin *Schindlerin listan* keräämään Oscar-palkintojen vyöryyn vuonna 1994. Tällöin oli jo alkanut viimeisin vaihe (1989–), jonka Levy ja Sznajder ovat nimenneet holokaustin muistamisen globalisaatioksi ja institutionalisaatioksi.³⁹

Euroopan neuvoston mukaan vuosi 1997 tulisi olemaan ”Euroopan rasisminvastainen vuosi”. Kun asiasta päätettiin elokuussa 1996, EP:n tiedotuksen mukaan Unionin tavoitteena oli ”taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen edistäminen taloudellista ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta vahvistamalla [...]”, mutta samaan aikaan ”rasismin ja muukalaisvihamielisten asenteiden pysyvyys [haittasi] Euroopan unionin taloudellista ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta”.⁴⁰ Näin eurooppalaista identiteettiä tiivistettiin ja tulkittiin yhä uudelleen rasismin kautta. Samaan aikaan kun ”holokausti oli kaikkialla”, yllä mainittu muukalaisvihamielinen aikalaiskonteksti muovasi holokaustin tulkintoja.

Kritiikin kohteena oli erityisesti Itävalta, jossa Jörg Haiderin luotsaama oikeistopopulistinen Itävallan vapauspuolue (*Freiheitliche Partei Österreichs*, FPÖ) sai vuoden 1999 parlamenttivaaleissa 26,9 % äänistä. Kun rassistiseksi mielletty puolue sai hallitusvastuuta, 14 Euroopan maata (Suomi mukaan luettuna) julisti Itävallan boikottiin, koska sen tulkittiin rikkoneen Euroopan Unionin perusarvoja. Erityisen tuntuvaksi tapauksen teki sen vahva historiallinen linkki kansallissosialismiin: FPÖ oli perustettu vuonna 1956, ja sen perustaja Anton Reinthaller oli varhaisia NSDAP-puolueen jäseniä (hän oli liittynyt Itävallan natsipuolueeseen vuonna 1928) ja toiminut vuosina 1938–1939 Arthur Seyss-Inquartin johtamassa Itävallan natsihallituksessa maatalousministerinä. Myös Reinthallerin jälkeen FPÖ-puoluetta johtivat entiset kansallissosialistit, kuten *Einsatzgruppe C*:n tuhoamisjoukoissa palvelut, 17-vuotiaana vapaaehtoisena Waffen-SS:ään liittynyt Friedrich Peter, Wienin pormestarina vuosina 1938–1940 toiminut ja myöhemmin Jugoslaviassa sotarikoksista tuomittu Hermann Neubacher ja Suomessa ”Lapin polttajana” tunnettu Lothar Rendulic. Natsihistorian uudelleenmuokkauksessa 1990-luvulla Haiderin puoluetoveri Reinhard Gaugg oli lanseerannut koko nazi-sanalle uuden merkityksen. Puoleen markkinoinnissa ”nazi” muodostui sanayhdistelmästä ”*neu, attraktiv, zielstrebig, ingenios*” (uusi, vetovoimainen, tavoitteellinen, älykäs).⁴¹

Jörg Haiderin äärioikeistolainen politiikka ei kuitenkaan ollut uusi ilmiö Euroopassa – ennemminkin ikävä muistutus siitä, että rauhaa ja ihmisoi-keuksia kunnioittavan eurooppalaisuuden toinen puoli oli tukevasti kiinnit-tynt nationalismiin, rasismiin ja väkivaltaan.

Tuskin oli sattumaa, että samoihin aikoihin Ruotsi pääministerinsä Göran Perssonin johdolla nosti itsensä holokaustin opetusten ja muistamisen kansainväliseksi äänitorveksi. 1990-luvun Ruotsi oli yksi eurooppalaisen äärioikeistolaisen liikehännän ja väkivaltaisen muukalaisvihamielisyyden polttopisteistä, missä suvaitsevaisuuden verhon takana maahanmuuttajia murhattiin ja pahoinpideltiin tasaisin väliajoin.⁴² Ruotsin johtoasema holokaustin uudelleenmuistamisessa kulminoitui vuonna 2001 järjestetyssä Tukholman foorumissa. Sen taustalla oli yhä kasvava rasismi, mutta itse foorumin katse oli menneisyydessä. Mitä Eurooppa kaipasi, oli uuden kulttuurisen muistin institutionalisointia, joka puhuttelisi oman aikansa ongelmia. Uusnatsismin vaivaama Ruotsi tarjosi puitteet institutionalisoinnille.

(3) Muodostuminen

EP:n kesällä 1995 antama julkilausuma holokaustin muistamisesta sisälsi jo ”muodostumisen” siemenen, kun se vaati ”juutalaisen kansanmurhan muistopäivän viettämisen aloittamista kaikissa unionin jäsenvaltioissa” pyytäen ”komissiota järjestämään Euroopassa kokeilun tämän muistopäivän viettämiseksi.”⁴³ Jan Assmannin mukaan ”vakaan” muistin muodostumisen vaihetta alleviivaa yhteiskunnan kulttuurisen perinnön institutionalisointi. Vakaa ei tarkoita muuttumatonta tai kaikkien hyväksymää muistoa, vaan erityisesti sitä, että sen olemassaolo on turvattu institutionaalisin keinoin – muistaminen saa ikään kuin instituutin suojan. EU:n holokaustimuistin politiikassa tämä vaihe kulminoitui vuosien 2000 ja 2005 välillä. Vuonna 2000 EP antoi julkilausuman holokaustin muistamisen vuosipäivästä.⁴⁴ EP:n muistilausuma sai lisävoimia seuraavana vuonna pidetystä Tukholman foorumista, jonka päätöslauselman myös EP adoptoi omakseen. Sen mukaan

juutalaisten kansanmurha järkytti yhteiskuntiemme henkistä perustaa ja että sen on siksi pysyttävä mielissäme ikuisesti [...] kansanmurhat, etniset puhdistukset, rasismi, juutalaisvastaisuus ja muukalaisviha runtelevat edelleen ihmiskuntaa [...] kansainvälisellä yhteisöllä on velvollisuus taistella tätä pahuutta vastaan [...] meidän on lujitettava kansojemme moraalista ja hallitustemme poliittista sitoutumista siten, että tulevat sukupolvet voivat ymmärtää juutalaisten kansanmurhan syyt ja pohtia sen seurauksia.⁴⁵

Tukholman foorumin ja EP:n kannanoton myötä holokaustista oli alkanut rakentua virallistetun ja institutionalisoidun eurooppalaisen kollektiivisen muistin ja identiteetin keskeinen artikla. Sitä vahvisti ajatus siitä, että ”kansainvälisellä yhteisöllä on velvollisuus taistella tätä pahuutta vastaan.”⁴⁶ Kysymyksessä ei siis ollut ainoastaan muistaminen, vaan velvollisuus aktiivisesti kamppailla holokaustin muistamisen puolesta ja rasismia vastaan.

Toinen holokaustimuistin huippu saavutettiin vuonna 2005, kun Euroopassa vietettiin Auschwitzin vapauttamisen 60-vuotisseremonioita. Tällöin holokaustin ylivertainen rooli Euroopan kollektiivisten muistojen merkki-paaluna oli jo vakaa, mutta sen korostumista alleviivasi EP:n julistus ”juutalaisten kansanmurhan muistamisesta, antisemitismistä ja rasismista.” Julistuksen mukaan

Eurooppa ei saa unohtaa omaa historiaansa: natsien rakentamat keskitys- ja tuhoamisleirit ovat häpeällisimpiä ja tuskallisimpia sivuja mantereemme historiassa; [EU] katsoo, että tulevien sukupolvien on vaalittava Auschwitzissa tehtyjen rikosten muistoa varoituksena tällaisesta kansanmurhasta, joka juontui muiden ihmisten halveksunnasta, vihasta, juutalaisvastaisuudesta, rasismista ja totalitarismista.⁴⁷

Muistipolitiikan kiinteäksi symboliksi olikin 2000-luvun alkuvuosina nousut nimenomaan Auschwitz, jonne niin valtioiden päämiehet kuin koulu-laisryhmät olivat alkaneet tehdä tutustumis- ja oppimatkoja.⁴⁸ Tammikuun 27. päivänä 2005 Auschwitzissa oli koolla Euroopan kerma, kuten Ranskan presidentti Jacques Chirac, Saksan liittopresidentti Horst Köhler, Ruotsin kruununprinsessa Victoria ja Suomen pääministeri Paavo Lipponen. Tapah-tumaa kunnioitti läsnäolollaan myös Vladimir Putin, olihan puna-armeija vapauttanut Auschwitzin. Muistojuhlaa edeltävänä päivänä ruotsalainen *Af-tonbladet* kertoi, kuinka Auschwitz oli Puolan suurin turistikohde yli 500 000 vuosivierailullaan. Sen lisäksi, että lehti tarjosi lukijoilleen kauhukuvauksia menneisyydestä, se välitti myös kattavan matkainfopaketin budjetiteen, kulkuyhteysvaihtoehtoineen, oluen hintavertailuineen ja kännykän käyttö-mahdollisuuksineen.⁴⁹

(4) Organisoituminen: ”kansalaisten Eurooppa”-ohjelma

Muistin organisoitumisella Assmann tarkoittaa muistiin liittyvän kommunikaation institutionaalista tehostamista ja kulttuurisen muistin erikoistumisesta, jotka ovat aina riippuvaisia kohdennetusta toiminnasta ja sen kasvatamisesta.⁵⁰ EU:n holokaustipolitiikassa tämä kohdennettu toiminta sekä sen kasvattaminen ja kanavoiminen sai entistä vahvemman muodon vuonna 2006, kun EP lanseerasi yhdessä Euroopan neuvoston ja Euroopan komission kanssa ”kansalaisten Eurooppa”-nimisen ohjelman. Vuosille 2007–2013 rahoitetun ohjelman julkilausuttu tavoite oli edistää ”aktiivista eurooppalaista kansalaisuutta”.⁵¹ Kokonaisuudessaan ohjelma käsitti neljä osa-aluetta, joista yksi oli nimeltään ”Euroopan aktiivinen muistiperintö”.⁵² Sen yleistavoite oli ”yhteisiin arvoihin, historiaan ja kulttuuriin perustuvan eurooppalaisen identiteetin tunteen” vahvistaminen. Yksi ohjelman erityistavoitteista oli Euroopan menneisyyden muiston vaaliminen.⁵³ Aktiivisen muistiperinnön osalta asiakirja suositteli seuraavanlaisten hankkeiden tukemista:

hankkeet, jotka tähtäävät pakkosiirtoihin, entisiin keskitysleireihin ja muihin natsivallan aikaisiin marttyyrikuolemiin ja joukkotuhon liittyvien tärkeimpien paikkojen ja muistomerkkien ja näitä tapahtumia koskevien arkistojen säilyttämiseen sekä uhrien ja niiden henkilöiden muiston vaalimiseen, jotka äärimmäisissä olosuhteissa pelastivat muita ihmisiä holokaustilta; hankkeet, joita toteutetaan stalinismin ajan pakkosiirtojen ja joukkotuhon uhrien muistamiseksi sekä näihin tapahtumiin liittyvien muistomerkkien ja arkistojen säilyttämiseksi.⁵⁴

Asiakirja oli ensimmäinen, jossa myös stalinismin rikokset oli mainittu omalla aihekokonaisuutenaan, ja näin ollen sekin alkoi nousta osaksi EU:n virallista muistipolitiikkaa – lähes kaksikymmentä vuotta holokaustin jälkeen.

Kansalaisten Eurooppa -ohjelmalle myönnettiin 215 miljoonan euron budjetti, josta ”aktiiviselle muistiperinnölle” allokoitiin neljä prosenttia eli noin 8,6 miljoonaa euroa. Vuonna 2011 ohjelmalle myönnettiin jatkokausi vuosille 2014–2020, joka keskittyi entistä voimakkaammin juuri yleiseurooppalaisen muistiperinnön ja identiteetin rakentamiseen.⁵⁵ Osa-alueet oli karsittu kahteen ”lohkoon”, joista toisen muodosti aktiivinen muistiperintö. Valinta heijasti EU:n entistä voimakkaampaa panostusta muistipolitiikkaan. Osa-alueen keihäänkärkenä säilyi holokausti, ja 185,5 miljoonan euron kokonaisrahoituksesta muistiperinnön vaalimiselle korvamerkittiin nyt 42 miljoonaa

euroa, joka myöhemmin nostettiin 57,3 miljoonaan euroon. Asetuksen erityistavoitteena oli ”tietoisuuden lisääminen unionin muistiperinnöstä, yhteisestä historiasta ja yhteisistä arvoista sekä unionin päämäärästä edistää rauhaa, omia arvojaan ja kansojensa hyvinvointia.”⁵⁶

Huhtikuussa 2021 annetun asetuksen mukaan ohjelmaa jatkettiin edelleen kaudelle 2021–2027.⁵⁷ Uudessa neljän lohkon ohjelmassa muistipolitiikka jäi vähemmälle, kun uusi ohjelmakausi heijasteli enemmän Eurooppaa ravistelleiden pakolaiskriisin, populismin, digitalisaation ja heikentyneen EU:n legitimitietin esille tuomia haasteita. Rasismin ja holokaustin sijaan perusoikeudet ja tasa-arvo toimivat uuden ”Kansalaisten, tasa-arvon, perusoikeuksien ja arvojen ohjelman” (CERV) vetojuhtina. Silti ohjelman kolmannen osion ”Kansalaisten sitoutumista ja osallistumista koskeva lohko” piti erityistavoitteenaan edelleen lisätä eurooppalaisten tietoisuutta ”yhteisestä eurooppalaisesta historiasta”. Holokaustin rooli yhteistä historiaa kehystävänä tapahtumana ei ollut tekstissä samalla tavoin esillä kuin aiempina rahoituskausina.⁵⁸ Koko ohjelman talousarvioksi muodostui lähes 642 miljoonaa euroa, joista 175 miljoonaa euroa (noin 27 %) kohdennettiin kansalaisten sitouttamiseen ja osallistumiseen.

(5) Vaatimus: holokausti, kansanmurha, normatiivisuus

Mitä enemmän kulttuurinen muisti stabiloituu ja organisoituu, sitä voimakkaampia normatiivisuuden piirteitä siihen myös sisältyy. Jan Assmannin mukaan ryhmän normatiivinen omakuva muodostaa selkeän arvojärjestelmän ja asioiden tärkeyksien hierarkian (*differentiations in importance*). Normatiivisuus on aina läsnä muistipolitiikassa, kuten jo vuonna 1997 annetussa rasismin vastaisessa päätöslauselmassa, jossa EP katsoi ”että rasismin, muukalaisvihan ja antisemitismin ehkäisemispyrkimykset muodostavat yhden Euroopan unionin olemassaolon perussyistä.”⁵⁹ Kuten yllä on esitetty, 1990-luvun ja 2000-luvun aikana holokausti tuli symboloimaan entistä enemmän juuri taistelua rasismia vastaan.

Euroopan parlamentti ei enää 2000-luvun alun lausunnoissaan tyytynyt toteamaan, että holokaustista olisi tultava osa eurooppalaista kollektiivista muistia, vaan siihen sisältyi merkittävä universaali arvolataus, joka sisältyi selvästi jo vuoden 2001 julistukseen ja on toistunut lähes jokaisessa muistopuheessa kahden vuosikymmenen ajan:

kansainvälisellä yhteisöllä on velvollisuus taistella tätä pahuutta vastaan [...] meidän on lujitettava kansojemme moraalista ja hallitustemme poliittista sitoutumista siten, että tulevat sukupolvet voivat ymmärtää juutalaisten kansanmurhan syitä ja pohtia sen seurauksia.⁶⁰

Assmann kirjoittaakin, että kulttuurisen muistin ydin kiteytyy kahteen ulottuvuuteen, *formatiiviseen*, joka on opetuksellinen, sivistävä ja humanisoiva sekä *normatiiviseen*, joka ikään kuin määrittää pelisäännöt ja arvottaa mitä ja miten muistaa.⁶¹ Holokaustimuistin normatiivisuus esiintyy myös siinä, että EP yhdessä Euroopan komission ja Euroopan neuvoston kanssa alkoi jo 2000-luvun alussa painottaa holokaustin merkitystä kouluopetuksessa, joka tähtäsi rasismiin, antisemitismiin ja maahanmuuttovastaisuuden kitkemiseen. Suomessa peruskoulun opetussuunnitelmissa holokaustin merkittävyyttä painotettiin vuonna 2010 ja uudelleen 2016. Impulssit kouluopetuksessa esiintyvän holokaustin tarkistamiseen tulivat EU:n ja muiden ylikansallisten instituutioiden, kuten ”International Task Force for Holocaust Educationin” vaatimuksista, eikä niitä aina katsottu hyvällä, koska suomalaisiin opetussuunnitelmiin holokaustin historiaa oli sisällytetty jo muutenkin.⁶²

Kuten yllä annetut esimerkit valottavat, kaikki muistaminen, ei vähiten ylikansallinen, on ongelmallista juuri normatiivisuuden vaatimuksen suhteen. Suuri ongelma tämän kaltaisessa kollektiivisessä muistissa on sen äärimmäinen valikoituvuus. Esimerkiksi Tukholman julistus muistutti miten ”Natsien suunnitteleman ja toteuttaman holokaustin laajuus on ikuisesti syöpynyt kollektiiviseen muistiimme.”⁶³ Todellisuudessa holokaustin toteuttamiseen ei osallistunut vain joukko natseja, vaan valtava määrä ihan tavallisia eurooppalaisia ihmisiä, joista valtaosa tuskin edes kannatti kansallissosialismia. Rasismi ja juutalaisviha olivat tärkeitä holokaustin liikkeelle sysänneitä tekijöitä, mutta se vahvistui myös arkisemmista motiiveista, ihmisten halusta hyötyä juutalaisten ahdingosta taloudellisesti, edetä urallaan tai kostaa vanhoja, usein arkisia kaunoja. Vaikka Saksan kansallissosialistit johtivat tuhoamisprojektia, holokaustin aito ymmärtäminen vaatii myös sen epämiellyttävän historiallisen tosiasian huomioimisen, että holokausti oli yleiseurooppalainen projekti, johon osallistui tekijöitä Euroopan joka kolkasta. Assmannin kulttuurisen muistin viimeinen ominaispiirre on refleksiivisyys, eli kyky muokkautua, muuntautua ja kritisoida.⁶⁴ Myös tämä piirre on ollut läsnä EP:n holokaustimuistissa, ja refleksiivisyyden vaatimuksen

mukaan erityisesti 2010-luvulla EP:n rakentamaan holokaustin muistipolitiikkaan on tullut lisäsävyjä.

(6) Refleksiivisyys

Kulttuurinen muisti on Assmannin mukaan refleksiivistä kolmella eri tasolla, jotka ovat ”toimintarefleksiivisyys” (*practice-reflexive*); ”itserefleksiivisyys” (*self-reflexive*) ja oman kuvan reflektointi (*reflexive of its own image*). Näistä ensimmäinen, eli ”toimintarefleksiivisyys” on näkynyt erityisesti siten, että EU:n itälaajentumisen myötä holokaustin asemaa eurooppalaisen muistin keskiössä on pyritty ainakin osittain suhteuttamaan myös stalinismin rikoksiin, vaikka holokaustin merkitys ”eurooppalaisena kansanmurhana” on vaka.⁶⁵ Silti EP:n päätöslauselmat totalitarismin, Puolan solidaarisuusliikkeen, Unkarin vuoden 1956 kansannousun, Ukrainan nälänhädän (Holodomor) ja Srebrenican verilöylyn muistamisesta ovat kaikki nousseet holokaustin vana-vedessä eurooppalaisten ylikansallisten muistojen joukkoon. Samoin kuin holokaustin suhteen, myös uudet eurooppalaiset muistot toteuttavat samaa identiteetin luomisen funktiota. Aiemmasta muistipolitiikasta poiketen erityisesti Itä-Euroopan edustajat ovat monipuolistaneet ja problematisoineet virallista eurooppalaista muistipolitiikkaa, joka on vuosikymmenten ajan inenyt käyttövoimansa lähes yksinomaan holokaustista.

Tutkimuskirjallisuudessa kommunismin rikosten nousu kilpailevaksi muistoksi on saanut runsaasti huomiota 2010-luvulta alkaen.⁶⁶ Maria Mälksoon mukaan 2000-luvulla syntynyt keskisen Itä-Euroopan ”muistiyhteisö” (*mnemonic community*), haastoi EU:n holokaustikeskeisen muistipolitiikan kahdesta syystä: ensinnäkin laajentaakseen eurooppalaista muistikäsitystä ja toisekseen vaikuttaakseen Venäjän muistipolitiikkaan siten, että Venäjä tunnustaisi kommunistiajan rikokset Baltian maissa ja Itä-Euroopassa.⁶⁷ Laure Neumayer on puolestaan kutsunut keskisen Itä-Euroopan europarlamentaarikkoja ”muistiryttäjiksi” (*memory entrepreneurs*), koska he ovat olleet erittäin aktiivisia uuden muistipolitiikan rakentamisessa. Philippe Perchocin selvityksen mukaan vuosina 2004–2009 käydyissä muistipolitiittisissa debateissa uusien jäsenvaltioiden edustajat käyttivät 51 % puheajasta vanhojen käyttäessä 49 %. Aktiivisimpia olivat puolalaiset (22 %), saksalaisten (10 %) ja brittien (9 %) seurattessa. Huomionarvoista on myös se, että kaikista EP:ssä käydyistä debateista uusien jäsenvaltioiden osuus puheajas-

ta oli 28 %.⁶⁸ Toinen muistidebattien ominaispiirre oli se, että ne jakautuivat myös poliittisesti kansalliskonservatiivien kannattaessa kommunistirikosten nostamista holokaustin rinnalle ja vasemmiston – etenkin länsieurooppalaisen – vastustaessa.

Kuvaavaa on, että EP:n väitellessä holodomorin muistosta, puolalainen kansalliskonservatiiviedustaja, historioitsija ja kirjailija Wojciech Roszkowski (UEN) muistuttikin, että EP:ssä käytävässä muistipolitiikkakeskustelussa ei ole kyse ainoastaan ”totuudesta”, vaan ”arvojen huomioimisesta”.⁶⁹ Vuonna 2008 EP:n lausuman mukaan holodomor oli tahallisesti aiheutettu nälänhätä ja hirveä rikos ukrainalaisia kohtaan sekä rikos ihmisyyttä vastaan, muttei kansanmurha.⁷⁰ Muuttuneista arvoista kertoi se, että Venäjän täysimittaisen hyökkäyssodan alettua EP:n julkilausuma 15. joulukuuta 2022 nimesi holodomorin kansanmurhaksi.⁷¹ Se, miten Ukrainan laajamittainen sota tulee muuttamaan eurooppalaista muistipolitiikkaa, on tämän artikkelin aihe-rajauksen ulkopuolella, vaikkakin äärimmäisen mielenkiintoinen kysymys.

Erityisesti entisten sosialistimaiden kansallismieliset ja euroskeptiset edustajat ovat puhuneet painokkaasti holokaustin suhteuttamisesta. Assmannin viitekehyksessä refleksiivisyyden periaatteen mukaan EP ei ole voinut myöskään sivuuttaa tätä haastetta, vaikka esimerkiksi 71 europarlamentaarikkoa julisti vuonna 2012, että natsien ja Stalinin rikosten rinnastaminen hämärtäisi molempien tapausten omalaatuisuuden, minkä seurauksena Eurooppa hukkaisi molemmista johdettavat historialliset opetukset. Todellisuudessa kysymys oli kuitenkin siitä, että stalinismin rikosten rinnastamista holokaustiin ei nähty suotavana; ei vähiten siksi, että stalinismin rikoksia vastaan taistelleet kuuluivat usein eurooppalaiseen kansallismieliseen radikaalioikeistoon. Kuten Dan Stone on huomauttanut, olisi suotavaa, että tällainen ”merkantilistinen” näkemys muistista haudattaisiin, sillä sekä holokausti että holodomor ansaitsevat täyden tunnustuksen kipupisteinä.⁷²

Assmannin kehyksessä refleksiivisyyden toinen osa-alue on itserefleksiivisyys, joka pyrkii selittämään, erottelemaan, uudelleen tulkitsemaan, kritisoimaan, sensuroimaan, kontrolloimaan, ylittämään ja omaksumaan hypoteettista tietoa.⁷³ Itsereflektion vaatimuksen mukaan EP:n Policy Departmentin asiakirja ”European Historical Memory: Policies, Challenges and Perspectives” totesi suoraan vuonna 2015, että holokaustin muisto nostettiin identiteettipolitiikassa merkittävään asemaan juuri siksi, että aikaisemmat muistamisen tavat, etenkin vetoaminen ”rauhanprojektiin”, eivät enää toimineet.⁷⁴

Myös yllä esitetyt Kansalaisten Eurooppa -ohjelmat ja niihin kirjatut muistipolitiikan muutokset eri rahoituskausina ilmentävät instituution itserefleksiivisyyttä, joka – kuten muisti aina – kumpuaa oman aikansa tarpeista. Assmannin luokittelussa refleksiivisyyden kolmas osa-alue jää varsin epäselväksi: ”*reflexive of its own image*” voidaan ymmärtää omakuvan tutkailuna siinä mielessä, että ryhmä (EU) on kiinnostunut omakuvastaan ja siitä, miten se heijastaa vallitsevaa sosiaalista järjestelmää. Holokaustin osalta se tarkoittaa sitä, että EU on ottanut holokaustin omakuvansa ytimeen juuri siksi, että sen muistaminen kertoo symbolisesti EU:n arvo- ja normimaailmasta. Kuten Tony Judt on todennut: holokaustin muistaminen toimii ikään kuin vakuutena sille, että maanosa on toisen maailmansodan jälkeen rakentanut ihmisyytensä uudelleen.⁷⁵

Mutta EU:lla on edessään myös suuria haasteita, joita erityisesti Ukrainan sota on nostanut esille. Tällä hetkellä eurooppalainen itserefleksiivisyys on uuden – tuplahaasteen – edessä. Euroopassa, rauhan mantereella, riehuu suursota, jonka ymmärtäminen vaatii holokaustin muistamisen lisäksi Neuvostoliiton ja sosialismin rikosten paljon laajamittaisempaa muistamista ja ajamista Euroopan Unionin identiteettipolitiikan ytimeen.

Koska Assmannin kehys on prosessimainen ja sen viimeinen vaatimus (refleksiivisyys) johtaa syklittaiseen muistipolitiikkaan, on mielenkiintoista nähdä, miten 2020-luvun alun suuret murrokset, erityisesti Ukrainan tilanne, vaikuttavat Euroopan ylikansalliseen muistiprojektiin. Oletettavasti tulevat vuodet merkitsevät uudenlaista muistinsiirtymää, jossa Assmannin kulttuurisen muistin kehyksessä palataan sen alkupisteelle, eli identiteetin tiivistämiseen ja kykyyn jälleenrakentaa ja uudelleen tulkita. Jossain määrin vaikuttaa jo siltä, että Venäjän aggression myötä ja vallitsevassa tilanteessa EU on siirtynyt ylikansallisessa muistipolitiikassaan uuteen vaiheeseen, jossa meneillään ovat jo identiteetin tiivistämisen ensivaiheet.

Antero Holmila (PhD), työskentelee historian professorina Jyväskylän yliopistossa. Hänen tutkimusintressinsä painottuvat lähihistoriaan. Niitä ovat historiapolitiikan ja historian käytön lisäksi yhteiskuntien rauhaan paluu, kylmän sodan kokemushistoria ja kylmän sodan jälkeinen maailma.

Viitteet

- 1 Euroopan yhdentymisen pitkästä historiasta, ks. Miettinen 2021.
- 2 <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> Yleistermi ”Holocaust”, antoi haussa 702 tulosta. Julkaisua on painettu vuodesta 1952 alkaen, ensin nimellä European Coal and Steel Community. Euroopan yhteisön muodostuttua Rooman sopimuksen myötä lehteä alettiin julkaista nimellä Official Journal of the European Communities ja Nizza sopimuksen astuttua voimaan vuonna 2003 julkaisu muutti nimensä nykymuotoon. Vuodesta 1998 alkaen julkaisu on ollut sähköisesti saatavilla EUR-Lex-portaalista. Julkaisu jakautuu kolmeen sarjaan: L-Sarja (L=Legislation), joka sisältää EU:n lainsäädäntödokumentit; säädökset, direktiivit, päätökset, suositukset ja mielipiteet, C-Sarja (=Courts) sisältää Euroopan unionin tuomioistuimen raportit ja päätökset (ml. tuomiot) sekä unionin yleisen tuomioistuimen (EU:n tuomioistuimen ensimmäinen aste) dokumentit ja S-Sarja (S=Supplement) sisältää mm. julkiseen kilpailutukseen annetut sopimukset muiden vastaavien tiedonantojen ohella, joita EU:n eri virastot (esim. Euroopan kehitysrahasto) julkaisevat.
- 3 Diskurssianalyysistä, ks. Pietikäinen 2000, 191–218.
- 4 Fairclough 1997, 80.
- 5 Euroopan integraatiosta ks. Dinan (toim.) 2006; Troitino 2013; Saurugger 2014; Miettinen 2021.
- 6 Jaques Lenoblea lainattu artikkelissa Probst 2003, 46.
- 7 Schumania lainattu teoksessa Fontaine 2000, 14.
- 8 Perustajajäsenet olivat Alankomaat, Belgia, Italia, Luxemburg, Länsi-Saksa ja Ranska.
- 9 Judt 2005, 155.
- 10 Declaration of European Identity (Copenhagen, 14 Dec. 1973): https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf. Alkuperäisessä englanninkielisessä lausunnossa ”eurooppalainen identiteetti” oli kirjoitettu isoilla alkukirjaimilla.
- 11 Littoz-Monnet, 2012, 1187. Eurooppalaisen identiteetin synnystä ks. myös Stråth 2000.
- 12 Arendt 1963, ks. erityisesti luku 5: ”Foundation II: Novus Ordo Saeclorum”, 179–214.
- 13 Judt 1992, 83–118; Synteesi kommunistien vallan vakiinnuttamisesta ja legitimoinnista, ks. Applebaum 2013.
- 14 ”Antifasistisen konsensuksen” määritelmästä ks. tarkemmin Stone 2014, 8–11.
- 15 Anderson ja Langenbacher (toim.) 2010; Short 2013; Moore, 2014.
- 16 Euroopan poliittisesta kehityksestä, ks. Patel, 2020; Dinan (toim.) 2006.
- 17 Tony Judtin mukaan lännessä heitettiin yhdessä tuumin hyvästit sodalle ja keski-tyttiin uuteen eurooppalaisuuteen. Ks. Judt 2005, 95.
- 18 Holokaustin kollektiivisen muistin dynamiikasta ja ongelmakohdista, ks. Holmila 2010, 278–299.
- 19 Judt 2005, 803.
- 20 Ibid.

- 21 Assmann 1995, 125–133. Alkuperäinen saksankielinen teksti on julkaistu teoksessa Jan Assmann ja Tonio Hölscher (toim.), *Kultur und Gedächtnis*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988, 9–19.
- 22 Holmila 2010, 283–290.
- 23 de Cesari ja Rigney (toim.) 2014.
- 24 Konczal 2020, 457–469.
- 25 Perchoc 2015, 19–39; Waehrens 2011; Langenbacher 2013, 210–220.
- 26 Connerton 1989.
- 27 Haastattelu on katsottavissa Lumni Enseignementin www-sivuilla: <https://enseignants.lumni.fr/fiche-media/00000001764/condamnation-de-jean-marie-le-pen-pour-ses-declarations-sur-les-chambres-a-gaz.html>. ”Je ne dis pas que les chambres à gaz n’ont pas existé, je n’ai pas pu moi-même en voir, je n’ai pas étudié spécialement la question. Mais je crois que c’est un point de détail de l’histoire de la Deuxième Guerre mondiale.”
- 28 Klaus Barbien oikeudenkäynnistä, ks. Douglas 2001, 187–196.
- 29 Ranskalaisten teot Algeriassa olivat maan sisäinen asia, vaikka samalla logiikalla, jota sovellettiin Klaus Barbien tapauksessa, olisi koko joukko ranskalaisia toimijoita pitänyt asettaa syytteisiin Algeriassa toimeenpannuista ihmisoikeusrikkoksista.
- 30 Official Journal of European Communities No C318/98. 30.11.1987. Doc.B 2-828/87 “Written declaration on the Holocaust, the European Parliament and Le Pen”. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/990e0342-6372-4c27-a8f0-31f35b0a10d8/language-en>.
- 31 Revisionistihistorioitsijoilla viitataan tutkijoihin, joiden teosten ainoa tarkoitus oli joko holokaustin suora kieltäminen tai vähintään sen vähättely ja tunnettujen faktojen kyseenalaistaminen. Näistä ensimmäisiä olivat Arthur R. Butz, *The Hoax of the Twentieth Century*; David Irving, *Hitler’s War*. Vuonna 1978 Willis Carto ja William David McCalden perustivat Institute for Historical Review järjestön, joka alkoi tuottaa holokaustin kyseenalaistavaa materiaalia ja pitää aiheesta koulutus-seminaareja.
- 32 Holokaustin kieltämisestä ks. Behrens, Terry & Jensen (toim.) 2017.
- 33 21.11.94 Official Journal of the European Communities No C 323/155; Saksassa säädettiin vuonna 1994 laki (Verbrechensbekämpfungsgesetz), jonka yksi provisio liittyi holokaustin kieltämiseen. Belgiassa laki säädettiin vuonna 1995. Ranskassa laki oli säädetty jo vuonna 1990. Tšekeissä vastaava laki säädettiin vuonna 2000, Romaniassa vuonna 2002. Suomessa Orpon hallitus on ilmoittanut (v. 2023) säätävänsä vastaavan lain.
- 34 “Resolution on a day to commemorate the Holocaust”, 3.7.1995: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7622aa58-21bc-445c-b820-760d6303555a/language-en>.
- 35 Assmann 1995, 130. Alkuperäinen ajatus on vaikeasti käännettävissä: “First in the mode of potentiality of the archive whose accumulated texts, images and rules of conduct act as a total horizon, and second in the mode of actuality, whereby each contemporary context puts the objectivized meaning into its own perspective, giving its own relevance.”
- 36 Levy ja Sznajder 2005.
- 37 Ks. Holmila 2010.

- 38 Lebow, Kansteiner & Fogu 2006.
- 39 Levy ja Sznajder 2005.
- 40 Euroopan yhteisöjen virallinen lehti. N:o C237/1. 15.8.1996.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:41996X0815&from=EN>.
- 41 Elman 2014, 39.
- 42 Tamminen 2015; Kroh 2008, 156–173; Stone 2014, 275.
- 43 EYVL N:o C 166, 3.7.1995, ”Juutalaisten kansanmurhan muistopäivä”, 133.
- 44 ”European Parliament declaration on the remembrance of the Holocaust. 7 July 2000.” In: Official Journal of the European Communities, C 121, 24.04.2001, p. 503f. Ks. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2001:121:FULL&from=EN>.
- 45 EYVL C121/503. 24.4.2001. ”Kirjallinen kannanotto juutalaisten kansanmurhan muistosta”.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2001:121:FULL&from=FI>. ”De Clercqin, Riesin, Sacrédeusin, Stockmannin ja Van Damin kirjallinen kannanotto 3/2000 juutalaisten kansanmurhan muistosta sai 25. toukokuuta 2000 parlamentin jäsenten enemmistön allekirjoitukset (istunnon pöytäkirja 13.6.2000, kohta 5) ja se toimitetaan asianmukaisille tahoille liitteenään allekirjoittajien nimet ja se julkaistaan tämän istunnon Hyväksytyissä teksteissä niin ikään allekirjoittajien nimilistan kera” (Hyväksytyt tekstit, liite).
- 46 Stone 2010, 56.
- 47 Pöytäkirja (2005/C253 E/02), ”Juutalaisten kansanmurha, antisemitismi ja rasismi: Euroopan parlamentin päätöslauselma juutalaisten kansanmurhan muistamisesta, antisemitismistä ja rasismista”.
- 48 Auschwitzin ongelmallisuudesta holokaustin, tai kaikkien kansanmurhien, universaalina lyhenteenä, ks. Holmila 2010, 291–295.
- 49 Aftonbladet, 26.1.2005, 34–35.
- 50 Assmann 1995, 131. ”always depends on a specialized practice, a kind of cultivation.”
- 51 <https://op.europa.eu/fi/publication-detail/-/publication/18360c2d-05fd-47b8-a5fd-be0387a5d4a5/language-fi>.
- 52 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2006:378:FULL&from=FI>, 35.
- 53 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2006:378:FULL&from=FI>.
- 54 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2006:378:FULL&from=FI>, s.39.
- 55 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011PC0884&from=HR>
- 56 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0390&from=EN>
- 57 EUVL: ”EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS (EU) 2021/692”,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021R0692&from=FI>
- 58 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021R0692&from=FI>

- 59 Päätöslauselma rasismista, muukalaisvihasta ja antisemitismistä sekä Euroopan rotusyrjinnän vastaisesta vuodesta (1997).
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:51997IP0045&from=EN>
- 60 EUVL C121/503. 24.4.2001. "Kirjallinen kannanotto juutalaisten kansanmurhan muistosta".
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2001:121:FULL&from=FI>.
- 61 Assmann 1995, 132.
- 62 *Helsingin Sanomat*, "Holokausti tuli opetussuunnitelmiin", 14.8.2010.
- 63 Holocaust Memorial Day Trust: <https://www.hmd.org.uk/what-is-holocaust-memorial-day/the-stockholm-declaration/>
- 64 Assmann 1995, 132–133.
- 65 Perchoc 2015, 25.
- 66 Neumayer 2015, 344–363; Mälksoo 2010; Littoz-Monnet 2012.
- 67 Mälksoo 2009, 655.
- 68 Perchoc 2015, 30.
- 69 Lainattu Perchoc 2015, 25. UEN (Union for a Europe of the Nations) ryhmittymä oli kansalliskonservatiivinen, osittain euroskeptinen ryhmä, joka oli toiminnassa 1999–2009.
- 70 Ks. Perchoc 2015, 33.
- 71 "European Parliament Resolution of 15 December 2022 on 90 years after the Holodomor: recognizing the mass killing through starvation as genocide (2022/3001(RSP)).
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0449_EN.html
- 72 Ks. Stone 2014, 281. "Merkantilistisella muistilla" Stone viittaa siihen, että muisti olisi ikään kuin nollasummapieliä. Jos Stalinin rikoksia muistellaan enemmän, olisi se ikään kuin pois holokaustin muistamisesta ja päinvastoin. Muisti ei luonnollisestikaan toimi siten eikä rikosten vertailu tässä mielessä johda mihinkään.
- 73 Assmann 1995, 132; "draws on itself to explain, distinguish reinterpret, criticize, censure, control, surpass, and receive hypoleptically."
- 74 "European Historical Memory: Policies, Challenges and Perspectives", European Parliament, Policy Department B. Structural and Cohesion Policies, 23.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540364/IPOL_STU\(2015\)540364_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540364/IPOL_STU(2015)540364_EN.pdf)
Lainaus: "Early attempts at European identity-building via historical reference that had focused on notions of European heritage, the World Wars as the founding event for the European 'peace project', and the history of the European integration, had proved to be insufficient [...] A new memory framework was hence needed and eventually found, notably in the form of Holocaust remembrance."
- 75 Judt 2005, 804; "the very definition and guarantee of the continent's restored humanity."

Lähteet

Painetut lähteet

Assmann, Jan. "Collective Memory and Cultural Identity", *New German Critique* 65 (1995): 125–133. DOI:10.2307/488538. Alkuperäinen saksankielinen teksti on julkaistu teoksessa Assmann, Jan, ja Tonio Hölscher (toim.) *Kultur und Gedächtnis*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988, 9–19.

Internet-lähteet

CVCE: Declaration on European Identity (Copenhagen, 14 December 1973):

https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf

EUR-Lex, EU:n toimielinten, toimistojen ja virastojen virallisten asiakirjojen virallinen julkaisumuoto.

European unionin virallinen lehti (EUVL), 1952–2024:

<https://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html>

Official Journal of European Communities, 1952–2024:

<https://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html>

Publications Office of the European Union <https://op.europa.eu/en/home>

Euroopan Parlamentin täysistuntojen pöytäkirjat:

<https://www.europarl.europa.eu/plenary/en/minutes.html#sidesForm>

Euroopan Parlamentin komiteoiden asiakirjat (mietinnöt, lausunnot, tarkistukset, pöytäkirjat): <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/documents/search>

Holocaust Memorial Day Trust, "Stockholm Declaration":

<https://www.hmd.org.uk/what-is-holocaust-memorial-day/the-stockholm-declaration/>

Lumni Enseignement: "Condamnation de Jean-Marie Le Pen pour ses déclarations sur les chambres à gaz":

<https://enseignants.lumni.fr/fiche-media/0000001764/condamnation-de-jean-marie-le-pen-pour-ses-declarations-sur-les-chambres-a-gaz.html>

Sanomalehdet

Aftonbladet

Helsingin Sanomat

Kirjallisuus

- Anderson, Jeffrey J., ja Eric Langenbacher (toim.) *From the Bonn to the Berlin Republic: Germany at the Twentieth Anniversary of Unification*. New York ja Lontoo: Berghahn, 2010.
- Applebaum, Anne. *Iron Curtain: The Crushing of Eastern Europe, 1944-1956*. New York: Radom House, 2012.
- Arendt, Hannah. *On Revolution*. Lontoo: Penguin, 1963.
- Behrens, Paul, Nicholas Terry & Olaf Jensen (toim.) *Holocaust and Genocide Denial: A Contextual Perspective*. Lontoo: Routledge, 2017.
- Butz, Arthur R. *The Hoax of the Twentieth Century*. Lontoo: Historical Review Press, 1976.
- Connerton, Paul. *How Societies Remember?* Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- de Cesari, Chiara, ja Ann Rigney (toim.) *Transnational Memory: Circulation, Articulation, Scales*. Berlin: DeGruyter, 2014.
- Dinan, Desmond (toim.) *Origins and Evolution of the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Douglas, Lawrence. *The Memory of Judgement: Making Law and History in the Trials of the Holocaust*. New Haven: Yale University Press, 2001.
- Elman, R. Amy. *The European Union, Antisemitism and the Politics of Denial*. Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2014.
- Fairclough, Norman. *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino, 1997.
- Fontaine, Pascal. *A New Idea for Europe*. Series: European Documentation. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000.
- Holmila, Antero. *Holokausti. Tapahtumat ja tulkinnat*. Jyväskylä: Atena, 2010.
- Irving, David. *Hitler's War*. Lontoo: Viking Press, 1977.
- Judt, Tony. "The Past is another country: Myth and memory in postwar Europe." *Daedalus* 121, no. 4 (1992): 83–118.
- Judt, Tony. *Postwar*. Lontoo: William Heinemann, 2005.
- Konczal, Kornelia "Mnemonic Populism: The Polish Holocaust Law and its Afterlife." *European Review* 29, no. 4 (2020): 457–469.
- Kroh, Jens. "Erinnerungskultureller Akteur und geschichts politisches Netzwerk: Die 'Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research.'" Teoksessa *Universalisierung des Holocaust? Erinnerungskultur und Geschichtspolitik in internationaler Perspektiv*, toimittaneet Jan Eckel ja Claudia Moisel, 156–173. Göttingen: Wallstein, 2008.
- Langenbacher, Eric. "A Plea for an 'intergovernmental' European Memory." Teoksessa *Dynamics of Memory and Identity in Contemporary Europe*, toimittaneet Eric Langenbacher, Bill Niven & Ruth Wittlinger. Lontoo ja New York: Berghahn, 2013.
- Lebow, Richard Ned, Wulf Kansteiner & Claudio Fogu (toim.) *The Politics of Memory in Postwar Europe*. Durham: Duke University Press, 2006.

- Levy, Daniel, ja Natan Sznaider. *Holocaust and Memory in the Global Age*. Philadelphia: Temple University Press, 2005.
- Littoz-Monnet, Annabelle. "The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?" *West European Politics* 35, vol. 5 (2012): 1182–1202. <https://doi.org/10.1080/01402382.2012.706416>.
- Miettinen, Timo. *Eurooppa. Poliittisen yhteisön historia*. Helsinki: Teos, 2021.
- Moore, Charles. *Margaret Thatcher: The Authorized Biography*. Lontoo: Penguin, 2014.
- Mälksoo, Maria. "The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe." *European Journal of International Relations* 15, no. 4 (2009): 653–680. <https://doi.org/10.1177/1354066109345049>.
- Mälksoo, Maria. *The Politics of Becoming European: A Study of Polish and Baltic Post-Cold War Security Imaginaries*. Lontoo: Routledge, 2010.
- Neumayer, Laure. "Integrating the Central Past into a Common Narrative: The Mobilization Around the 'Crimes of Communism' in the European Parliament." *Journal of Contemporary European Studies* 23, no. 3 (2015): 344–363. <http://dx.doi.org/10.1080/14782804.2014.1001825>
- Patel, Kiran. *Project Europe: A History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Perchoc, Philippe. "Negotiating Memory at the European Parliament." *European Review of International Studies* 2, no. 2 (2015): 19–39.
- Pietikäinen, Sari. "Kriittinen diskurssitutkimus". Teoksessa *Kieli, diskurssi & yhteisö, toimittaneet Kari Sajavaara ja Arja Piirainen-Marsh*, 191–218. Jyväskylä: Solki, 2000.
- Probst, Lothar. "Founding Myths in Europe and the Role of the Holocaust." *New German Critique* 90 (2003): 45–58. <https://doi.org/10.2307/3211107>.
- Saurugger, Sabine. *Theoretical Approaches to European Integration*. Basingstoke: Palgrave, 2014.
- Short, Philip. *Mitterrand: A Study in Ambiguity*. Lontoo: Bodley Head, 2013.
- Stone, Dan. *Histories of the Holocaust*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Stone, Dan. *Goodbye to all that? The Story of Europe Since 1945*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Stråth, Bo. *Myth and memory in the construction of community: Historical patterns in Europe and beyond*. Brussels: PIE Lang, 2000.
- Tamminen, Tapio. *Kansankodin pimeämpi puoli*. Jyväskylä: Atena, 2015.
- Troitino, David Ramiro. *European Integration: Building Europe*. New York: Nova Science Publishers, 2013.
- Waehrens, Annette. *Shared Memories? Politics and Memory of the Holocaust Remembrance in the European Parliament 1989-2009*. Kööpenhamina DIIS Working paper, 2011.